

Christine Bierbach (Göttingen)

**Catalans i immigrants en un barri perifèric
de Barcelona:
La qüestió de les actituds**

Les reflexions i dades que segueixen surten d'un estudi de barri, realitzat principalment a l'hivern de 1980/81 - és a dir, a l'època mateixa que s'inicià la política lingüística oficial de normalització a Catalunya - i reprès 5 anys més tard per tal d'introduir-hi una dimensió longitudinal, històrica, que permetès de veure més clar els condicionaments contextuals de les actituds lingüístiques estudiades, a més d'observar llur evolució eventual. Aquí voldria exposar, sobretot, els motius i interessos científics, tant de la matèria estudiada com del tipus específic d'investigació, és a dir, el de «sociolingüística qualitativa»; per tant, les reflexions metodològiques hi tenen una part més gran que la documentació i els resultats concrets. Això és efectivament contrari al mètode mateix, que dona la màxima importància a la presentació i anàlisi del material lingüístic en el seu context social; donat però que la metodologia proposada és encara relativament desconeguda a l'àmbit català/catalanístic, aquest desequilibri es pot justificar.

1. Perquè estudiar la immigració a Catalunya?

Tant des del punt de vista de l'estudi de les llengües romàniques com del de la sociolingüística (i sobretot quan les dues disciplines es conjuguen), el «cas català» té un interès molt gran: presenta un autèntic laboratori de la llengua on s'observa, *in vivo*, un desenvolupament lingüístic accelerat, les variables i condicions del qual es poden observar directament. Ens trobem davant un panorama d'estats lingüístics diferenciats i amb una forta dinàmica, estretament lligada a la dinàmica política i social de la comunitat i del seu «ecosistema»,

depenent de, i produint, unes pautes de conducta i formes de consciència lingüístiques sempre «en moviment». És una dinàmica gens comuna a les llengües actuals que ens permet d'observar, pràcticament, «la història en marxa».

Em sembla encara més lògic que, com a alemanys, ens interessi especialment la problemàtica de la immigració, ja que el fet migratori, amb els seus problemes lingüístics, culturals, polítics i humans, ens afecta de manera aguda, i encara que es presenti de manera diferent en alguns aspectes importants, a la República Federal d'Alemanya, hi tenim almenys un problema comú a resoldre: el de la llengua, o de les llengües, i de la integració social.

Per a Catalunya i la llengua catalana, la immigració es presenta com a problema clau, conjuntament amb l'actitud dels mateixos catalans i influent en ella: Ha estat la immigració, més encara que el pes del centralisme de l'Estat espanyol des de l'època borbònica, qui, conjugada amb l'impacte de la dictadura franquista, ha contribuït a canviar la fesomia de la comunitat lingüística catalana, i ha participat en un procés de modernització de la societat catalana que no ha estat control·lat per ella mateixa, sinó en gran part per forces exteriors. Conscients de la importància del fenomen migratori, els catalans hi han prestat molta atenció, partint d'apreciacions bastant optimistes de les possibilitats d'integració, als primers temps, per arribar finalment al alarmisme exacerbant dels anys 70/80 (vegeu el «manifest» d'*Els Marges* 1979, com a exemple més llampant, encara que la tonalitat pessimista ha estat més aviat general; p. ex. a Fundació Bofill 1980, Strubell i Trueta 1981, etc.).

El problema de la immigració a Catalunya i la manera de plantejar-lo allà, ha estat a vegades difícilment comprensible des de fora, és a dir, des d'una comunitat lingüística «normal». Va sorprendre, primer, el fet que una comunitat i una llengua, «minoritària» a nivell d'estat, i oprimida, va poder aconseguir tanmateix l'adhesió a un projecte autonomista de caire nacionalista i, fins i tot, la integració lingüística de parlants de la llengua «majoritària», dominant, encara que s'ha de precisar que és tracta de parlants que no pertanyien a les capes dominants de la societat. Després, en condicions molt millorades a nivell oficial, amb la perspectiva d'un estatut legal per a la llengua, va sorprendre el grau d'alarmisme dels mateixos catalans de cara als resultats lingüístics de la immigració, ja sense il·lusions sobre una

integració efectiva, i veient-hi l'obstacle principal de la normalització encetada. La paradoxa aparent d'una problemàtica sociolingüística incrementada en el moment en que es constaten importants millores institucionals té explicacions ja prou conegudes que es poden resumir (1) amb arguments quantitius (proporció catalans-immigrats desequilibrada a partir dels anys 60, sobretot en alguns sectors «crítics» com ara l'àrea metropolitana de Barcelona, amb les conseqüències inevitables per a les possibilitats d'aprenentatge i ús del català); (2) arguments qualitius - sovint expressats pels mateixos immigrants - en el sentit que, abans, en una situació d'opressió dictatorial, el projecte nacionalista català, i amb ell, la llengua, anaven lligats a una perspectiva de resistència i d'alternativa progressista, alliberadora. Ara, acabada la dictadura i havent viscut ja les primeres decepcions (el famós «desencant») de les esperances democràtiques, aquesta alternativa ja no es planteja en aquests termes. Així, un factor principal de la «motivació integradora», de tanta importància psicolingüística en l'aprenentatge d'una segona llengua (vegeu Lambert 1972) ja s'havia dissolt; queda la perspectiva de millora social, «motivació instrumental», més superficial i molt menys efectiva en el comportament lingüístic.

En aquest context, veient les maneres de plantejar el projecte de normalització lingüística, l'observador tenia a vegades la impressió que la qüestió dels drets lingüístics es posava només des del punt de vista dels catalans, com a comunitat perjudicada, i no dels immigrants (perjudicats ja per la necessitat econòmica d'emigrar) qui aleshores temien tant pel seu dret, individual i col·lectiu, «a la llengua materna» com els catalans. Al mateix temps, s'entén que els interessos col·lectius dels catalans exclouen donar prioritat als drets individuals «dels altres», perquè implicaria necessàriament una pèrdua de terreny per a la llengua catalana i per tant un impediment al projecte de reconstrucció nacional.

Té doncs molta importància la relació que estableixen els parlants entre política lingüística i política *tout court*, sobretot en un moment de canvis estructurals decisius com els que llavors vivia Catalunya. Aleshores, no és gens segur que un discurs «integrador» oficial pugui convèncer els immigrants de la manera com els havia convençuts una experiència de reivindicacions col·lectives de base, ni tampoc que els criteris d'aquell corresponguin als seus. Per a l'anàlisi sociolingüística d'una situació d'interessos potencialment conflictius com aquesta, la

primera necessitat és, doncs, de conèixer els criteris i arguments d'ambdós costats.

2. Perquè estudiar conjuntament el comportament dels catalans i dels immigrants?

Ja es pot deduir d'aquestes reflexions que la qüestió de les motivacions, actituds i pautes de conducta és sempre una cosa recíproca, jugada entre les dues (o més) comunitats implicades i inscrita dintre d'un context «sociopolític» concret. La integració lingüística implica necessàriament tots els grups presents, de manera activa, exigint un grau elevat de reflexió metalingüística i metacomunicativa, de motivació i d'adaptacions mútues per part de cada membre de la comunitat que entra en contacte amb «l'altre». No és, doncs, suficient d'analitzar el comportament i les actituds dels immigrants sols, com a part sol·licitada a «integrar-se», sinó igualment les possibilitats i motivacions que els donen els «autòctons» interessats (o potser no). S'ha de considerar, a més a més, que el comportament lingüístic, part constitutiva i una de les manifestacions exterioritzades més importants de la identitat/identificació amb un grup ètnic/cultural no funciona com a «quantitat donada», sinó com a procés, subjecte a una «negociació» permanent. El concepte d'actuació com a conducta «negociable» és una premissa important derivada de l'«interaccionisme simbòlic» (de G. H. Mead) i elaborada per l'etnometodologia nordamericana (Cicourel, Goffman, Sacks, etc.) que considera tot acte lingüístic com a producte de la dinàmica interactiva en la qual participa. Això val tant a nivell «macro-sociolingüístic», considerant la «història interactiva» dels individus i dels grups socials, com també a nivell «micro-sociolingüístic» de cada interacció (comunicativa) concreta. Els nostres estudis sobre la llengua dels fills de treballadors immigrants a Alemanya Federal (vegeu Auer, Auer/DiLuzio, Bierbach, D'Angelo) han confirmat clarament que, encara que els individus mantinguin preferències lingüístiques més o menys estables, l'opció lingüística (*language choice*) en un acte comunicatiu concret es negocia cada cop segons criteris actuals que es poden reconstruir per l'anàlisi de la conversa. És clar que perquè pugui haver-hi «opció», cal una competència bi o plurilingüe. Aquesta, però, s'adquireix igualment en interaccions lingüístiques concretes, per exemple en un context escolar o, més sovint en el cas dels immigrants,

en un context «natural», d'aprenentatge espontani. Llavors, la competència mateixa pot esdevenir objecte de negociació, és a dir: En una comunitat multilingüe, iniciar una conversa entre persones que no es coneixen implica assegurar-se, o verificar, que l'altre és competent, i de quina forma (activa i/o passiva) en la llengua emprada, i/o si aquesta és també la seva llengua preferida. Implica igualment fer operar certes «hipòtesis», sovint estereotípiques, de l'altre, com a membre d'una certa comunitat lingüística o d'un cert grup social, i de les seves respectives preferències i possibilitats. És, doncs, tot un procés complex de *trial and error*, implícit o explícit, que és pot analitzar, o per l'observació directa o indirectament, per la «metacomunicació», és a dir, demanant als subjectes d'explicitar els seus criteris de conducta. Aquests serien els mètodes que, amb les premisses que acabo d'il·lustrar breument, es poden resumir sota l'etiqueta de «sociolingüística qualitativa».

3. Perquè un mètode «qualitatiu»?

És clar que les enquestes de tipus quantitatiu (*sondage*), prevalents fins ara (amb poques excepcions) a Catalunya, no poden donar compte del comportament lingüístic enfocat de la manera proposada. Recullen uns fets - o més aviat, declaracions (més o menys anònimes) sobre fets prèviament formulats pels autors de les enquestes - sense cap possibilitat de control sobre la incidència pràctica i sobre la significació concreta dels fets declarats. (Amb això no voldria dir, però, que les enquestes quantitatives, molt elaborades, que s'han realitzat a Catalunya siguin inútils; tot al contrari: són indispensables per a donar un panorama global, de poblacions importants, per a avaluar les tendències d'opinió i les condicions i efectes de les mesures de política lingüística i educativa iniciades. Són, però, només indicatives, i insuficients des d'un punt de vista sociolingüístic que intenta una comprensió més aprofundida dels processos en curs.) Proposo, doncs, com a complement necessari d'aquests estudis a «macro-nivell», l'estudi de tipus «qualitatiu», sobre un terreny restringit i amb poques persones, però més documentat i aprofundit. Consisteix de dues parts: (1) l'etnogràfica, (2) la sociolingüística:

(1) L'etnografia de les persones escollides les situa en el marc de les seves xarxes socials i en un àmbit concret - en el cas del meu estudi, a

nivell de barri - i es basa en l'observació participant i la documentació, de preferència enregistrada, de diverses situacions d'interacció, públiques i privades, combinades amb entrevistes obertes, llargues (i a vegades repetides) amb els informants principals. Com a models d'orientació em refereixo als estudis ja clàssics de Whyllie (1957) i Whyte (1943), i amb enfocament lingüístic i una problemàtica més semblant a la nostra, els de Gumperz i els ja esmentats sobre immigrants a Alemanya (vegeu bibliografia). L'objectiu d'una documentació etnogràfica ampla és d'obtenir un màxim d'informació sobre el context social i biogràfic de les persones estudiades i així de tots els factors que poden influir en el comportament lingüístic. Al mateix temps, s'hi guanya un material lingüístic, produït en condicions control·lades, que serà a la base de la segona part, de l'anàlisi lingüística.

Una conseqüència metodològica de l'enfocament etnogràfic és que «els informants» no es trien pas com a «mostra», basada sobre criteris «objectius» (econòmics o demogràfics, p. ex.) però exteriors, aïllats del seu context social. En lloc d'això, s'estudien les «xarxes socials» com a grups empírics i situats en un marc concret (p. ex. una empresa, associacions, famílies, etc. en un barri), reconstruint les seves relacions socials naturals. Com les xarxes són essencialment estructures i «llocs» de comunicació, és aquí on es formen i transmeten les pautes i normes comunicatives i amb elles, les actituds lingüístiques. A més, l'observació de les xarxes té l'avantatge metodològic d'un cert control recíproc de les informacions obtingudes, complementant-se entre elles (vegeu D'Angelo 1985).

(2) La part sociolingüística, propiament dita, consta de l'anàlisi de les converses enregistrades, basada sobre els mètodes de l'anàlisi conversacional (vegeu p. ex. Gumperz 1982) i utilitzant sobre tot els conceptes de *contextualization*, és a dir, maneres de «codificar» significacions en un context comunicatiu (Gumperz 1982, Auer 1987), i *conversational style*, en el sentit d'expressió d'actituds (Tannen 1984). Això vol dir, estudiar el material lingüístic no només des del punt de vista dels «continguts» expressats, sinó en la seva forma d'expressió, situant-los en el seu context de producció interactiva (vegeu supra) i confrontant-lo al conjunt d'elements obtinguts per l'estudi etnogràfic. Les actituds, especialment, no es manifesten sempre tant per allò que es diu, sinó per les maneres de dir: les formes i criteris d'argumentació, els valors afectius expressats sovint a nivell suprasegmental (entonació, prosòdia,

ritme). Un objectiu principal d'aquest procediment és conèixer les categories pròpies de les persones, «membres» d'un conjunt social, les seves interrelacions i valors dintre d'un sistema d'orientació, o, en altres paraules, els seus «mètodes ètnics» d'actuació (d'aquí el concepte d'«etno-metodologia»).

El material «ideal» d'un estudi d'aquest tipus és, evidentment, la conversa espontània en el context «natural» de les persones. És la manera més «autèntica» per a veure operar les pautes de conducta comunicativa. Significaria, però, recollir una quantitat enorme de material per a arribar a un quadre aproximadament complet, i encara aquest no ho serà mai totalment. És doncs imprescindible de complementar - o, a vegades, de substituir - les converses espontànies per l'entrevista (necessària ja per a obtenir les informacions no directament observables) amb preguntes sobre la llengua/la conducta lingüística del entrevistat i del seu entorn, tractant, però, d'apropar-la al màxim a la comunicació natural. S'hi recull doncs un material metalingüístic, implicant el problema d'avaluar si el discurs provocat correspon efectivament a la «realitat» empírica. P. ex. s'ha constatat sovint en situacions de conflicte lingüístic, com ara a Occitània (vegeu treballs de Lafont, Coderc i altres) que els «fets» enunciats en les enquestes no corresponien a les observacions dels enquestadors (membres, ells mateixos, de la comunitat lingüística). Com a resultat d'aquesta experiència s'ha proposat el concepte de «representació» (o «auto-representació») per a classificar el discurs (metalingüístic) i evitar de confondre'l amb els fets empírics. Cal dir, però, que els «fets» mateixos no existeixen, sinó que passen sempre per la percepció i interpretació d'un subjecte, sigui la persona enquestada o un(a) investigador(a). El que passa en una entrevista, i en qualsevol discurs meta-lingüístic, és que l'enquestat hi pren a la vegada el paper d'actuant i d'(auto-)observador (i cal no oblidar que l'investigador/observador actua igualment, i no sense pre-nocions subjectives, quan realitza una enquesta).

L'entrevista oberta, documentada integralment, és justament un mètode que dóna una base més ampla i més controlable a les interpretacions (inevitables), perquè recull més elements que participen en la significació (i el sentit!) dels enunciats que, p. ex., un questionari o una entrevista «tancada» (vegeu Bierbach 1988). A més a més, és també interessant de conèixer les (auto-)representacions dels subjectes, perquè

enuncien normes i elements d'orientació i expressen ideologies rellevants d'un conjunt social (a través de conceptes estereotipats, fraseologia, legitimacions). Les contradiccions que hi apareixen, entre parts d'un mateix discurs o entre discurs(os) i fets observables, troben sovint explicacions en altres elements de l'entrevista/conversa, i s'aclareixen per l'anàlisi de la interacció, del(s) paper(s) assumit(s) per l'entrevistat o d'elements biogràfics/socials reconstruïbles. Sovint aquestes contradiccions revelen un «sentit» en què es presenten com a «solucions» (locals/momentànies) a situacions o experiències contradictòries.

D'altra banda, hi ha també tècniques d'entrevista per a evitar un discurs massa estereotipat, despersonalitzat, o «legitimista», deixant de banda les qüestions directes sobre els punts conflictius, opinions i posicions polítiques per exemple, i estimulant, en lloc d'això, la narració sobre temes més concrets o quotidians, deixant als entrevistats la iniciativa de situar-hi la matèria conflictiva (p. ex. en lloc de demanar com es veu la relació entre catalans i immigrants, fer-se explicar experiències de la immigració, de forma autobiogràfica, o la història d'un barri, etc.) - cosa que presenta una manera més de privilegiar el punt de vista de l'enquestat.

4. Exemples il·lustratius

Resulta ja d'aquestes premisses que l'enquesta i l'anàlisi d'aquest tipus es pot difícilment il·lustrar en molt poc espai; voldria tanmateix intentar de fer-ho, de forma molt abreujada, amb dos exemples: el primer és referent als casos de dos joves de família «mixta» (catalana i immigrada), entrevistats sobre la seva socialització lingüística, experiència «catalanista» i orientació actual (vegeu l'estudi detallat en Bierbach 1983), el segon presenta dos «tipus» de persones descrivint els «mateixos fets», és a dir la situació del català a l'escola, de manera prou divergent. L'anàlisi intenta de situar les contradiccions o paradoxes que hi apareixen a partir del discurs i del paper que cadascú representa en la interacció/entrevista.

4. 1. Anna i Jordi

Anna (a continuació : A) i Jordi (J) , una jove parella, casats (tots dos tenien 25 anys a l'hora de la primera enquesta, en 1980/81), nascuts ambdós a prop del barri barceloní estudiat, tots dos són treballadors de família modesta d'origen immigrant. A més de la seva feina laboral, ambdós cursen estudis nocturns de COU per a seguir carreres més qualificades. Com que jo vaig conèixer amb ells durant 6 mesos, en el barri que estudiava, vaig conèixer bastant bé els seus hàbits lingüístics i comunicatius. Vaig fer diverses entrevistes amb cadascun d'ells (separadament i també junts), a més d'enregistrar converses informals a casa seva. 5 anys més tard vaig fer una altra entrevista amb tots dos plegats. El fet que em va sorprendre a l'època del 80/81 era que, encara que parlaven normalment català entre ells i tenien llibres en català, discos de la Nova Cançó i alguns cartells amb continguts catalanistes, expressaven actituds bastant hostils, tant en les converses quotidianes com en les entrevistes, de cara a la política de normalització, iniciada des de feia poc temps, i a allò que deien el «catalanisme» d'aleshores. En la primera entrevista (1980/81), feta en castellà (que aleshores era la llengua que utilitzaven amb mi, que tenia encara poca fluïdesa en català) explicaven, en forma narrativa, la seva socialització lingüística respectiva, en la família, a l'escola, amb els amics i sobretot - un tema que va resultar importantíssim per a ambdós i que sortia també sovint a les converses quotidianes - la seva experiència d'escoltisme (catalanista), que era també el marc on es van conèixer i es va formar una xarxa d'amistats encara actual. El que m'hi sorprenia era el fet que, en retrospectiva, jutjaven bastant (A) o del tot (J) negativa l'experiència escoltista; és a dir, la relacionaven emfàticament amb una crítica del «catalanisme» d'aleshores i de l'actual. I si A distingia encara entre una fase d'identificació amb un escoltisme «de resistència» a la repressió cultural (amb les sardanes i la Nova Cançó prohibides, les manifestacions i les persecucions policials) i una fase ulterior, de pèrdua de motivacions i d'aburgesament, J ja ho rebutja de manera global. Ho veu lligat a una classe mitjana/alta, «passant» dels interessos dels obrers, sobretot dels immigrants. En aquest balanç negatiu, la llengua té un paper important: Segons ell (J), allò de què es parlava en català a l'agrupament «era mi lucha de siempre», «ellos hablaban siempre en catalán por encima de

todo», ja que era un ambient que convenia a «chavales con mucha cultura», que «iban a escuelas de gente de más dinero», «a escuelas activas», «gente de un barrio alto» i no a «los barrios obreros» i «los críos de la escuela estatal», amb els quals ell mateix - encara que catalanoparlant - s'identificava. El parlar català, doncs, «no partía de nosotros, sino de toda una serie de escalas jerárquicas», «una cosa de arriba». Resulta que J identifica l'ús del català en aquestes circumstàncies amb un criteri de classe i d'organització social jeràrquica i acaba generalitzant aquesta manera de veure a tot ús oficial o públic del català. Aquest criteri surt de forma molt consistent en els seus arguments, com ara aquests:

Exemple (1) - *Pegatinas desde arriba*

(Demanat perquè hi havia tantes enganxines a casa seva, si estava tan poc convençut del catalanisme de l'agrupament, J explica que eren de «campanias para llevar el catalanismo, en la época de Franco, para empezar de llevarlo a cabo», campanyes iniciades però «desde arriba» i a les quals ell ja no participaria.)

- J: No lo haría, por ejemplo, incluso hay una pegatina allí que tengo mucha manía, que es la de 'català idioma oficial', iesa pegatina me da mucha rabia!
- C: ¿Ah sí, estás en contra?
- J: No, en contra no, pero pienso que no tiene que ser tan tajante, como decir.. decir.. después hay otra también que para mí la tenía/era algo que ponía «parleu en català»!
- A: «Penseu, parleu i escriviu en català»!
- J: Sí, es lo que no me recordaba. Entonces ¿porqué «parleu»? iserà «parlem»!
- C: Ah, tots?
- J: Clar! I no «parleu»! Que para mí esto quiere decir que es de arriba: vosotros, «parleu en català».
- C: ¿Cómo una orden?
- J: No como una orden exactamente... yo lo tomaba como algo que me daban desde arriba, y que no, que debía partir de todo el mundo, ¿no? Lo decía a los demás el que lo había hecho, de donde salía.

Aquí la crítica concerneix la forma, segons ell (J) poc democràtica, d'iniciar i de plantejar la campanya, i cal remarcar que l'argument demostra molta sensibilitat lingüística en el rebuig de les formes directives. - Quant a l'ús de les llengües en aquest tros de conversa, és interessant d'observar que J utilitza el català aquí només per a les citacions; encara quan jo (C) passo al català - línia 11: «tots» - senyalant amb això que l'entenc, i el parlo una mica, J es limita a confirmar («clar») i repetir la citació (negada) en català, i continua de

seguida en castellà. Això es pot explicar per les pautes interactives ja establertes entre nosaltres, però denota igualment un cert distanciament de la matèria tractada que és, justament, l'ús del català.

Exemple (2)- *trabajadores* contra *catalanistas*

El criteri de classe domina quan J parla de la situació actual, expressant la preocupació que la introducció oficial del català perjudicaria els treballadors i afavoriria la gent

[J:] [...] que ya está mejor colocada generalmente, gente que trabaja en oficinas, en bancos o así., entonces la gente más trabajadora, más gente obrera que está en las fábricas, que está construyendo pisos a pico y a palo, pues cosas así, es gente que normalmente son inmigrados o no saben el catalán, o tiene un nivel de cultura más bajo que los otros, ¿no? entonces por esta diferencia se plantea, lo que se hace es que la gente que tiene más cultura aumentársela más, es crear más diferencias todavía. Siempre sale perjudicado el trabajador...

Si empezamos a mirar, por ejemplo todos los paletas son inmigrados, todos todos los paletas, por debajo en la calle, lo ves picando y... ¿eh? Con una bota, lo típico... De mi trabajo casi todos son inmigrados, sea a lo mejor ya viven aquí desde pequeños pero no hablan catalán, o no lo saben casi, entonces yo llego a la conclusión de que el perjudicado siempre es el que más trabaja, encima es perjudicado a más, que vive en barrios peores que están en muy malas condiciones, en contra de la otra gente, la gente más catalanista que tiene un nivel de cultura más alto y vive en barrios que están en mejores condiciones, - hay siempre una diferencia muy grande, ¿no?

Es nota una visió bastant esquemàtica de les relacions lingüístiques i les de classe, i pot estranyar el fet que J, que habitualment parla català a casa, i amb interlocutors (que considera) catalanoparlants, es posi tant sistemàticament al costat dels immigrants no-catalanoparlants. Cal no oblidar, però, que la seva família (obrero) és d'origen immigrant (pare valencià, avi matern andalús), i que la seva competència del català, encara que sempre hagi estat la seva llengua »natural» (com ell mateix afirma molt rotundament) és gairebé només oral. Per a ell, el català representava una pràctica quotidiana entre els que el parlaven «desde sempre», i no pas una institució oficial (vegeu Bierbach 1983). En el moment d'esdevenir-ho, hi veu només l'aspecte de deure, d'obligació *desde arriba*.

A (que té pare castellà i mare catalana, i també parla català habitualment) argumenta en la mateixa línia, identificant el «catalanisme» amb el govern de Convergència i atribueix el fet d'haver trencat, finalment, amb la militància escoltista, als mateixos conflictes lingüístics i de classe a l'agrupament.

D'altra banda, llur pròpia identitat com a catalans és, per a ambdós, fora de qüestió, i depèn, en primer lloc, de criteris geogràfics i no necessàriament de la llengua. En la terminologia de tots dos, són «catalans» els que han nascut a Catalunya, sense criteri lingüístic. Em corregien sistemàticament quant em referia a fills d'immigrants com a «no-catalans», també si eren castellanoparlants. Cal esmentar igualment però que de la manera de descriure els hàbits lingüístics de la seva família surt que J declara com a llengua «normal» de tots, excepte l'avi andalús, el català, i comenta un canvi recent del seu germà al castellà com a «desviació» curiosa, que necessita explicacions sociològiques (segons ell, la seva participació en les «pandilles» de barri perifèric, i el caràcter més «fort» o «vulgar» del castellà).

En ambdós casos, de A i J, no hi ha cap relació mecànica entre unes actituds anti-catalanistes explícites i abandó o rebuig del català com a llengua habitual. Ambdós fan, però, una distinció entre la llengua vista com a objecte d'una política lingüística oficial, percebuda com a instrument de divisió social, i llengua com a pràctica quotidiana i individual. Al contrari d'una ideologia diglòssica - que donaria al català el paper de llengua només familiar (vegeu estudis de Ninyoles, Aracil, Vallverdú i d'altres) - ells atribueixen al català el criteri, comú a les dues perspectives, *de varietat socialment alta* - el que correspon globalment, i sobretot en la percepció de la població immigrada, a la distribució lingüístico-social de Barcelona - malgrat el fet que ells mateixos, que es defineixen de «classe treballadora», el parlin també.

Cinc anys després, en una entrevista comuna, aquesta vegada en català (1986), apareixen encara més clarament uns condicionaments concrets que afavorien les actituds negatives dels dos entrevistats. Ara tots dos es mostraven molt menys «durs» de cara a la política de normalització lingüística, encara que no hagin canviat d'orientació política global. Surt de manera més clara que el discurs generalitzat sobre els efectes socials de la introducció del català tenia més implicacions personals: Tots dos es veien també perjudicats personalment, com tots els que no havien tingut el privilegi d'una educació que els hagi permès una socialització (alfabetització) suficient en català, per la introducció abrupta del català al curs de COU que cursaven llavors, a més de la feina i amb les dificultats que això comporta. Igual que els seus companys ho van sentir com a imposició arbitrària que els portava més dificultats escolars i podia funcionar com a instrument de selecció

social, entre els que per mitjans privats ja tenien una base lingüística suficient i els que no havien tingut aquestes possibilitats. Així és que van jutjar globalment la política de catalanització a base d'aquesta experiència concreta que efectivament els havia presentat problemes, convertint-la en un discurs de solidaritat abstracte amb la seva classe social. Passat aquell trauma, després de 5 anys d'adaptació a la nova situació lingüística, la veuen de manera «desdramatitzada». Els criteris socio-polítics esquemàtics han deixat de ser categories fixes en la seva conceptualització de les dues llengües. A, p. ex., relaciona la llengua ara amb la persona individual i les seves arrels biogràfiques, com a part de la identitat personal, més aviat que amb una identitat nacional o social abstracta. Diu p. ex. d'una persona que coneix íntimament i que sempre havia conegut «en castellà»: «si ell parlés català amb mi seria com si no fos ell».

Però amb el mateix motiu, ella parla català amb ell. El català ha quedat molt clarament la seva pròpia llengua de preferència, i diu, igual que J, d'utilitzar-lo ara més que mai, i sobretot també per escrit. Per a tots dos, la llengua ha esdevingut «negociable» en un sentit positiu, és a dir, la presència d'una persona estranya i/o castellanoparlant no indueix automàticament el *switch* al castellà, i, al contrari, ha esdevingut possible de passar al català amb persones amb qui havien parlat abans en castellà (com ara amb mi).

4. 2. El català a l'escola: dues versions

Amb el cas precedent he volgut demostrar que les actituds, i la manera d'expressar-les (de categoritzar els objectes i les estructures rellevants), estan relacionades estretament amb un context social tal com el defineix la persona en qüestió. Amb el que segueix voldria fer veure que fins i tot la representació de «fets objectius» depèn de les actituds. En altres paraules: la representació de la realitat depèn del paper de la persona en la situació descrita i del paper assumit al moment de descriure-la o explicar-la. Així, comparant dues entrevistes fetes al mateix temps (febrer 1981), la primera amb el director i la segona amb els tres professors de català de l'escola estatal (EGB) del barri, es constata que aquestes persones divergeixen no només a nivell d'opinions o avaluacions sinó també a nivell de «fets» pel que fa a la situació del català en aquesta escola. P. ex.:

Parlant de les dades demogràfiques dels alumnes, el director diu que «la inmensa mayoría de los niños ha nacido en Barcelona», i «un 50% vienen de fuera (referint-se, en el segon cas, més aviat als pares, ja que explica a continuació: »sólo hay que ver las edificaciones, el llamado *boom* de los años 60»). Afirmar doncs que «la mitad de los niños están muy acostumbrados a hablar en catalán».

Al contrari, els professors de català, parlant del mateix tema, observen un grau molt més elevat de castellanització:

El ambiente social donde viven (los alumnos), el barrio - no hay nada que promocióne lo del catalán. (...) hay algunos que la madre es catalana y hablan en catalán e incluso con el padre, pero cuando salen, nadie, ni en la escalera, ni los amigos en el barrio, ni en la escuela les habla en catalán (...) Les cuesta hablarlo con el profe (...) los 3 ó 4 - ico como mucho! - catalanohablantes son como unos verdaderos marginados - incluso tardarán algunos meses en hablarme (= al professor de català) en catalán.

(Explica el cas concret d'un nen - Pau - que fins i tot té un nom català i és de família catalana - que va tardar mesos abans de contestar en català, que entenia per cert perfectament).

La descripció de la situació divergeix també pel que fa als mestres: Segons el director, hi ha un 50% de catalans i 50% de castellans, precisant però: un 60% de castellanoparlants. (Aquí també la classificació com a «català» sembla ser únicament geogràfica.) Els mestres de català donen un percentatge molt més baix de catalanoparlants, i sobretot dels qui intervenen activament per a la promoció del català a l'escola; aquests «son contados». Cal afegir que l'escola no disponia de dades estadístiques i que les indicacions quantitatives, d'ambdós costats, són més aviat impressions. Una enquesta amb qüestionari que vaig fer llavors (1981) amb l'ajuda dels mestres de català confirma les proporcions indicades pel director en referència als pares i alumnes, però només a nivell geogràfic (és a dir, procedència) i no a nivell lingüístic, on les dades són més a prop de les estimacions dels mestres: més de 70% dels pares declaren utilitzar el castellà entre ells i amb els fills, i igualment els fills entre ells. (El qüestionari va ser contestat pel 52% dels enquestats, i cal suposar que els catalans hi són més aviat sobre-representats). Segons les estadístiques oficials d'aleshores, el districte IX, on és situada l'escola, tenia la proporció més baixa d'alumnes catalanoparlants de l'àrea metropolitana: un 14%, a les escoles estatals (vegeu Puig 1980) el que correspon doncs bastant exactament a les observacions dels mestres.

No es tracta aquí, per cert, de discutir qui dels informants «tenia raó», o si el que deien era «veritat» o «fals», sinó de demostrar que raonen - i potser: perceben - des de punts de vista diferents: El director exposa la situació com a representant i responsable de la institució de la qual es tracta, en un moment on el curs de la política educativa en quant al català no era encara molt previsible. Aquest aspecte es manifesta sobretot en les seves declaracions a propòsit de les possibles mesures per a tirar davant la catalanització de l'escola: «Estamos esperando lo que ocurra en general», «esperamos lo que digan los de arriba». En la situació actual, i en funció del seu paper com a director, ell no té interès de posar en relleu els elements «dramàtics» (la situació molt dolenta del català que podria induir la conseqüència necessària de prendre mesures fortes), sinó al contrari presentar una situació bastant equilibrada que justifiqui la serenitat. És un discurs «oficial», de funcionari, que suggereix que no hi ha cap necessitat de precipitar les coses, i que al mateix temps es presenta com a liberal i obert: «Hay que introducir el catalán de manera que la gente no sienta que sea impuesto, es decir como una necesidad pero no impuesto». (És efectivament allò que A i J, com a alumnes de COU, haurien preferit). Tanmateix es presenta optimista sobre la «causa» catalana: »Si todo va bien, la escuela (esta) puede ser una escuela de enseñanza catalana... ¡Impartir, si no todo, más de la mitad de las asignaturas en catalán!»

Els mestres també argumenten d'acord amb la seva funció, però d'una manera molt més personalitzada (ja que no representen la institució global) i basant-se sobre l'experiència concreta, el contacte directe amb els alumnes. Com que són ells qui han d'aconseguir que els nens adquireixin coneixements de català, en condicions bastant desfavorables, posen aquestes en relleu. Són pessimistes per raó d'allò que viuen cada dia, pràcticament, expressen la sensació d'estar «a contracorrent», ja que tot l'entorn, inclús les estructures de l'escola, contribueixen a mantenir l'hegemonia actual del castellà i tornen superflu o poc rentable l'ús del català.

No vaig poder repetir l'entrevista amb el director 5 anys més tard perquè ja no hi era, i la nova directora es va negar rotundament de parlar amb mi sobre la qüestió del català. (Parlava sempre en castellà, quan li vaig explicar els meus interessos, i semblava no entendre bé el català). Els mestres, al contrari, estaven molt disposats a parlar un altre cop sobre el problema del català a l'escola, el 1986. (Un d'ells ja havia

estat entrevistat el 1981). Malgrat els progressos de normalització lingüística a nivell global (vegeu p. ex. les dades sobre comprensió del català a Barcelona; Reixach 1985, Strubell i Trueta 1985), ells restaven més aviat pessimistes. A l'escola es complien les normes mínimes d'ensenyament del català (encara que en condicions sovint precàries), però difícilment veien com podien canviar les pautes d'ús dels alumnes que continuaven vivint en un ambient dominat pel castellà. - Entre l'optimisme «funcio(nari)al» del director, la negació de tractar el problema de la directora, i el pessimisme un xic resignat dels mestres, hi ha una relació potser tant efectiva com el «pes dels fets objectius». Es veu de tota manera que els mestres se senten deixats sols amb una tasca que evidentment no poden complir ells sols (encara que estiguin molt compromesos, com també es podia observar). La seva visió de la situació depèn directament d'aquesta experiència, i em sembla que, en aquestes condicions, és bastant realista.

5. Conclusió

Aquests han estat només uns quants aspectes (desenvolupats de forma molt abreujada) que surten quan s'estudien les actituds «en el seu context» i intentant de reconstruir els seus motius i el seu «sentit» amb els elements que donen els mateixos informants. Crec que val la pena de conèixer les teories, arguments, criteris i categories de les persones que son «l'objecte» de la política lingüística (i que, finalment, determinaran el seu èxit), tant com les condicions «subjectives» que els fa arribar a certes conductes i actituds. Com que hi ha actualment, a Catalunya, moltes forces contràries que actuen sobre l'evolució de la situació lingüística, i per tant diverses possibilitats de «sortida», hi ha un interès de conèixer més a fons les orientacions dels «individus socials».

És cert que el mètode d'enquesta i d'anàlisi proposat representa un cert «luxo» (de temps d'observació, d'entrevistes llargues, transcripció i anàlisi/interpretació) i que per això mateix no pot ser més que «puntual», cobrint «poblacions» petites. Per això també pot semblar menys efectiu que la enquesta estandarditzada amb mostres llargues i criteris més senzills. Estic convençuda, però, que d'aquesta manera es pot comprendre millor la conducta dels subjectes i veure aspectes i relacions que no sortirien amb els mètodes estandarditzats.

6. Bibliografia

- Auer, J. C. Peter (1981): *Bilingualism as a Member's Concept: Language Choice and Language Alternation in their Relation to Lay Assessments of Competence*, Universität Konstanz: Papiere des SFB 99; Nr. 54.
- Auer, J. C. Peter (1984): *Bilingual Conversation*, Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.
- Auer, J. C. Peter / Aldo di Luzio (eds.) (1984): *Interpretive Sociolinguistics: Migrants, Children, Migrant Children*, Tübingen: Narr.
- Bierbach, Christine (1983): «Aproximacions a la significació de les actituds lingüístiques: dos estudis de cas», in: *Treballs de Sociolingüística Catalana 5* (1983), 93-118.
- Bierbach, Christine (1985): «Racontar en deux langues: Comment les enfants de travailleurs immigrés italiens racontent des blagues», in: *Linguaggi II/2* (Roma 1985), 9-22.
- Bierbach, Christine (1988): «Les actituds lingüístiques», in: A. Bastardas / J. Soler (eds.): *Sociolingüística i llengua catalana*, Barcelona: Empúries, 155-187.
- Bierbach, Christine / Modest Reixach (1988): «Katalonien», in: U. Ammon / N. Dittmar / K. J. Mattheier (eds.): *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, Berlin; New York: de Gruyter, 1324-1334.
- D'Angelo, Domenico (1984): *Interaktionsnetzwerke und soziokultureller Hintergrund italienischer Migranten und Migrantenkinder*, Universität Konstanz: Papiere des SFB 99; Nr. 98.
- Els Marges* 1979 (= J. Argenté et al.): «Una nació sense estat, un poble sense llengua?», in: *Els Marges 15* (1979), 3-13.
- Fundació Bofill (1980): *Immigració i reconstrucció nacional a Catalunya*, Barcelona: Blume (= Jornades sobre immigració 1979).
- Gumperz, John / Dell Hymes (eds.) (1964): *The Ethnography of Communication*, Washington D. C.: American Anthropological Association; *American Anthropologist 66* (6), part 2.
- Gumperz, John (1982): *Discourse Strategies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, John (1984): «Ethnography in Urban Communication», in: J. C. Peter Auer / Aldo di Luzio: *op. cit.*, p. 1-12.

- Lambert, Wallace (1972): *Language, Psychology, and Culture*, Stanford (California): Stanford University Press.
- Puig, Gentil (1980): «Enquesta de seguiment i control del decret d'incorporació del català al sistema educatiu de Catalunya», in: *Treballs de Sociolingüística Catalana 3* (1980), 103-116.
- Reixach, Modest (1985): *Coneixement i ús de la llengua catalana a la província de Barcelona*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat.
- Strubell i Trueta, Miquel (1981): *Llengua i població a Catalunya*, Barcelona: Magrana.
- Solé, Carlota (1988): *Catalunya: Societat receptora d'immigrants*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Tannen, Deborah (1984): *Conversational Style: Analyzing Talk among Friends*, Norwood, N. J.: Ablex Publication Corporation.
- Wylie, Lawrence (1957): *Village in the Vauchuse*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Whyte, William F. (1943): *Street Corner Society*, Chicago; London: Chicago University Press.